

Yıl : 15 Mayıs 2017 Sayı : 29

ASKERÎ TARİH ARAŞTIRMALARI Dergisi

KKSN: 7630KK0534400
ISSN :1303-9342

101'İNCİ
YIL DÖNÜMÜNDE
ATASE DAİRE BAŞKANLIĞI

“Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir.
Yazan, yapana sadık kalmazsa,
değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.”

K. Atatürk

Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını

ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ JOURNAL OF MILITARY HISTORY STUDIES

Hakemli dergi, yılda iki kez yayımlanır. Yerel süreli yayındır.

Bi-annual peer-reviewed journal. Local periodical.

SAHİBİ / OWNER

Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı adına / In the name of TGS Personnel Directorate, Military History and Strategic Studies (ATASE) Division

Tuğg. Necdet TUNA

SORUMLU MÜDÜR / EDITOR-IN-CHIEF

P.Kur.Alb. Şahin KUYUCU

YAYIMA HAZIRLAYANLAR / EDITORS

Hv.Uçk.Bkm.Alb. Ali CEM

Tar.Uzm. Fatma İLHAN

YAYIN KURULU

EDITORIAL BOARD

Hv.Uçk.Bkm.Alb. Ali CEM

Hv.Öğ.Alb. Bülent ŞEKERCAN

Dr.Uış.Alb. Bülent DURGUN

Öğ.Yb. Levent EVREN

Dr. Hülya TOKER

Uzm.Müt. Yusuf Serdar DEMİRTAŞ

Tar.Uzm. Ahmet ÇALIŞKAN

Tar.Uzm. Alev KESKİN

Tar.Uzm. Fatma İLHAN

İNGİLİZCE DÜZELTİ

ENGLISH REDACTION

Öğ.Ütğm. Tuncay AKKUZU

Uzm.Müt.Y. Serdar DEMİRTAŞ

DÜZELTİ / SAYFA DÜZENİ

REDACTION / PAGE SETUP

Red.Uzm. İlkay SARIKAYA

ADRES / ADDRESS

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı 06100 Bakanlıklar/Ankara
Telefon / Phone: +(90) 312 402 29 04 Belgegeçer / Fax: +(90) 312 424 21 31

Elmek / E-mail: atad@tsk.tr

Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2017

Ankara, TGS Printing House, 2017

- Prof.Dr.Ergün AYBARS
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Recep BOZTEMUR
Prof.Dr. Mesut ÇAPA
Prof.Dr. Feridun EMECEN
Prof.Dr. Özer ERGENÇ
Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN
Prof.Dr. Reşat GENÇ
Prof.Dr. Necdet HAYTA
Prof.Dr. İlber ORTAYLI
Prof.Dr. Yusuf SARINAY
Prof.Dr. Adnan SOFUOĞLU
Prof.Dr. Hale ŞIVGIN
Prof.Dr. Ömer TURAN
Prof.Dr. Hakan UZUN
Prof.Dr. Selma YEL

BU SAYININ HAKEMLERİ
REFEREES FOR THIS ISSUE

- (Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Mesut ÇAPA
Prof.Dr. Melek ÇOLAK
Prof.Dr. Mustafa DAŞ
Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN
Prof.Dr. Necdet HAYTA
Prof.Dr. Haluk SELVİ
Prof.Dr. Adnan SOFUOĞLU
Prof.Dr. Ömer TURAN
Prof.Dr. Hakan UZUN
Prof.Dr. Selma YEL
Doç.Dr.Öğ.Alb. Hüsnü ÖZLÜ
Dr. Hülya TOKER

ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF MILITARY HISTORY STUDIES

Hakemli dergi, yılda iki kez yayımlanır. Yerel süreli yayındır.
Bi-annual peer-reviewed journal. Local periodical.

YIL: 15 MAYIS 2017 SAYI: 29
YEAR: 15 MAY 2017 ISSUE: 29

Dergimizdeki yazı ve makalelerin her hakkı saklıdır; ancak kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir. Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan makaleler sadece yazarların görüşlerini yansıtır. Türk Silahlı Kuvvetleri ve/veya Yayın Kurulunun görüşlerini temsil etmez.

All rights for all articles and papers in this Journal are reserved; academic citations are only allowed with proper acknowledgement. All papers published in the Journal of Military History Studies reflect solely the opinions of their authors. They do not represent the views of the Turkish Armed Forces and/or the Editorial Board.

Hakemli bir dergi olan **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) ulusal veri tabanında yer almakta ve Elton Bryson Stephens Company (EBSCO) tarafından taranmaktadır.

Journal of Military History Studies, a peer-reviewed periodical, is included in the Turkish national database of National Academic Network and Information Center (ULAKBİM) / Turkish Scientific and Technical Research Institute (TUBİTAK), and indexed in Elton Bryson Stephens Company (EBSCO).

ISSN: 1303 - 9342
KKS: 7630KK0534400

Ankara, Genelkurmay Basımevi, Mayıs 2017
Ankara, TGS Printing House, May 2017

Öz: Birinci Dünya Savaşı'nı bizzat yaşamış ve Türk Kurtuluş Savaşı'na önderlik etmiş olan Mustafa Kemal ATATÜRK, iki savaş arası dönemde uygulamış olduğu dış politika ile gerek komşu ülkeler gerekse Batılı devletler ile önemli ilişkiler kurulmasında etkili olmuştur. İkinci büyük savaşın çıkmasına bir yıl kala hayatını kaybeden ATATÜRK, sağlığında uyguladığı etkili politikalarla Türkiye'nin geleceğine âdeta yatırım yapmıştır. Onun sağlığında gerçekleştirdiği politik faaliyetler tesadüfi ya da rastgele gelişmiş olaylar olmaktan oldukça uzaktır.

Dünyanın büyük bir kutuplaşma yolunda ilerlediğini gören Mustafa Kemal ATATÜRK, mesleği ve karakteri gereği, yaşanabilecek olaylar konusunda belirli fikirler ve söylemler üretmiş, hatta Türkiye'nin güvenliğini sağlayabilmek amacıyla çeşitli girişimlerde de bulunmuştur.

Bu çalışmada ATATÜRK'ün, İkinci Dünya Savaşı'na yönelik öngörülerini, özellikle onun söylemleri ve dış politika hamleleri çerçevesinde incelenecek, ATATÜRK'ün İkinci Dünya Savaşı'nın nedenleri ve sonuçlarına dair sözleri ve söylemleri ile bunların eyleme, yani politikaya dönüşmüş hâli bu çalışmanın ana eksenini oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: ATATÜRK, İkinci Dünya Savaşı, İki Savaş Arası Dönem, Türk Dış Politikası.

FORESIGHTS OF ATATÜRK ABOUT WORLD WAR II

Abstract: Mustafa Kemal who witnessed World War I himself and took the lead in the Turkish War of Independence, was effective in setting up significant relations with both neighboring and Western States through foreign policies he followed in the interwar period. ATATÜRK who passed away just one year before the start of World War II, guaranteed Turkey's future with the effective policies that he had implemented. The activities that he did in his lifetime were far from being accidental or random events.

Mustafa Kemal ATATÜRK, who felt the coming global polarization, produced specific ideas and speeches about probable events as part of his character and profession. Moreover, he took various steps to provide the security of Turkey.

In this research, the foresights of ATATÜRK about World War II are going to be analyzed within the framework of his speeches and foreign policy moves and the expressions of ATATÜRK about the reasons and results of World War II and their practical manifestations are going to be the main focus of this work.

Key Words: ATATÜRK, World War II, Interwar Period, Turkish Foreign Policy.

Giriş

İki Savaş Arası Dönem olarak adlandırılan 1918-1939 yılları arası, Türkiye'de hemen hemen ATATÜRK Dönemi'ne denk gelmektedir. Bu yıllarda hem Türkiye hem de Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan devletler savaşın sonunda galip devletler tarafından belirlenen yeni düzene uyum sağlamak için çaba sarf etmişlerdir. Bu yeni dünya düzeni, bazen tümüyle reddedilirken zaman zaman da çeşitli tadillerle kalıcı hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Ama ne olursa olsun dünya, yeni bir savaşa doğru sürüklenmekten kendini alı koyamamış ve İki Savaş Arası Dönem, iki savaş arasında yaşanan bir barış ya da olağan bir süreç değil, neredeyse yeni bir savaşın hazırlıklarının yapıldığı geçici bir ateşkes dönemi izlenimi veren olaylara sahne olmuştur.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, tfertan@ankara.edu.tr.

** Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, tagmat@ankara.edu.tr.

DOMMC çok iyi bir başlangıç yapmış, dört torpido muhribi almış, sonrasında iki zırhlı, üç nakliye gemisi almıştır. Tam bu güvenle ve dünyadaki son sistem teknolojiye sahip yeni dretnotlar için ödemeleri tamamlayıp dretnotları alma aşamasına gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve İngiltere'nin bu dretnotlara el koyması, halkın gemileri alırken yaşadığı sevinçten kat kat fazla üzüntüsüne neden olmuştur. Bazı kaynaklarda bu durumun Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında yer almasına neden olduğu belirtilmektedir.

Ancak burada asıl olan İngiltere'nin tüm Osmanlı halkının kalbinde büyük bir üzüntü bırakmış olması ve bunun uzun yıllar etkisini sürdürmüş olmasıdır.

Birinci savaş sonrası Avrupa'da yaşanan siyasal istikrarsızlıklar, ekonomik bunalımlar ve toplumsal patlamalar, otoriter ve totaliter rejimlerin yaygınlaşmasına yol açtığı gibi bu rejimlerin saldırgan ve yayılcı dış politikaları da uluslararası gerilimlere kaynaklık teşkil etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, İki Savaş Arası Dönem'de ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarına yakından tanık olan bir kadro tarafından yönetilmiştir. Bu açıdan yaklaşıldığında Mustafa Kemal ATATÜRK ve onun ölümünden sonra cumhurbaşkanı olan İsmet İNÖNÜ açısından, dış politikanın geneliyle savaşlarla ilgili özel politikalarda, Birinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu yıkıcı etki ciddi bir hareket noktası oluşturmuştur. Konuya bu çerçeveden bakıldığında ATATÜRK'ün herkes tarafından bilinen ve İsmet İNÖNÜ tarafından da devam ettirilen "Yurtta barış, dünyada barış."¹ ideali, insani olmanın yanı sıra gerçekçi bir söylem olarak dış politik yaklaşım olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, İki Savaş Arası Dönem'de hem savaştan yeni çıkmış yorgun bir ülke olması hem yeni bir rejimle tanışmış gençlik yıllarını yaşayan bir devlet konumunda bulunması hem de modernleşme çabalarına öncelik vermesi nedeniyle dış politikasını statükocu bir anlayış üzerine oturtmuştur. Bununla birlikte güvenliğini tehdit eden durumlarda uluslararası sistemin dışına çıkmadan ittifaklara ve sınırlarıyla ilgili düzenlemelere yönelmiştir. Balkan ve Sadabad Paktlarıyla Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay sorununun çözümlenmesi bu dış politik anlayışın tipik örnekleridir.

ATATÜRK'ün İkinci Dünya Savaşı'nın Çıkışına Dair Düşünceleri

İki Savaş Arası Dönem'de Türk dış politikasının teorik arka planını ATATÜRK oluştururken Başbakan İsmet İNÖNÜ ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşdü ARAS uygulayıcılar olarak ön plana çıkmışlardır. Bununla birlikte cumhurbaşkanlığı süresince hiçbir yurt dışı ziyarette bulunmamış olan ATATÜRK'ün de zaman zaman uygulayıcı olarak öne çıktığı anlar olmuştur. Bu nedenle de ATATÜRK Dönemi Türk dış politikası denildiğinde, ATATÜRK'ün Cumhurbaşkanı, İNÖNÜ'nün Başbakan, ARAS'ın da Dışişleri Bakanı olduğu dönem akla gelmektedir.

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün İkinci Dünya Savaşı'na dönük öngörülleri, kesinlikle bir kehanet ya da gündelik gelişmelere dayalı bir tahmin değildir. Öngörünün Türkçe sözlükteki anlamına uygun olarak² ATATÜRK, sezgisi ve deneyimlerine bağlı olarak bir işin ilerisini kestirmeyi veya bir işin nasıl bir yol alacağını önceden anlayabilmiştir. Eğer savaş yıllarında yaşasa idi ona göre de bir davranış sergileyeceği, politika izleyebileceği söylenebilirdi. Daha doğrusu bu öngörüller, yine sözlük tanımından hareketle

¹ "Yurtta sulh, cihanda sulh." bugünkü anlamıyla "Yurtta barış, dünyada barış." ifadesi Atatürk tarafından ilk defa 20 Nisan 1931 tarihinde seçim dolayısıyla millete beyannamesinde kullanılmıştır. Bk. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*; Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 615.

² Öngörü kelimesi için bk. Türkçe Sözlük II. K-Z, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, İstanbul, 1992, s. 1139.

bir olay, durum ya da sonucu henüz gerçekleşmeden, sağduyusal ya da sezgisel ipuçlarına dayanarak önceden kestirme yeteneğine sahip olan ATATÜRK'ün sonraki yıllar ile ilgili düşünceleridir. Bu bağlamda öngörü, kehanetten farklıdır. Kehanet, bir olayın gerçekleşeceğini önceden bilmektir.³ Kehanette bulunan ise kâhindir. Kâhin, doğaüstü yollardan gizli, bilinmeyen şeyleri, geleceği bilme iddiasında bulunan kimsedir. Oysa ATATÜRK bir kâhin değil, uzak görüşlü bir devlet adamıdır.

ATATÜRK, Birinci Dünya Savaşı'nın ülkesiyle ilgili sonuçlarına ve eşit diplomasiye dayanmayan dikte antlaşmalarına direnen bir lider olarak ülkesini olası yeni savaşa karşı hazırlıklı hâle getirmeyi daha Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren amaç edinmiştir. Yukarıda ifade edilen "Yurtta barış, dünyada barış." idealinin bir yansıması olarak daha 1924'te ifade ettiği: "Umumi Harp'ten sonra bütün cihan, barış ve huzura muhtaçtır. Türkiye ki, birçok harplere sahne olmuştur, sayılmayacak felaketler görmüştür. Onun barış ve huzura ihtiyacı daha fazladır. İşte, biz bu hazırlığımızla muhtaç olduğumuz barış ve huzuru temin etmek istiyoruz. Tarafsızlıkları bütün dünyaca kabul ve tasdik olunan devletler vardır ki onlar da barış ve huzurları için tabii müdafaalarına ehemmiyet vermekte, ordularına fevkalade itina etmektedir. Biz de herkes gibi tabii müdafaalarımıza layık olduğu kadar ehemmiyet vermeye mecburuz."⁴ sözleri çok anlamlıdır. Bu sözlerin söylendiği döneme bakıldığında Lozan Antlaşması'nın ve Cumhuriyet'in ilanının üzerinden yaklaşık bir yıl geçmiş olması, ATATÜRK'ün dış politika ilkesini oldukça erken bir zamanda belirlediğini göstermektedir.

Hemen her tarihçinin kabul ettiği "Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçları, İkinci Dünya Savaşı'nın nedenleridir." şeklindeki tespitle bazı tarihçilerin benimsediği "XX. yüzyılda tek bir dünya savaşı çıkmıştır. XX. yüzyılın başlarında ateşkes, ortalarında ise asıl barış antlaşmaları imzalanmıştır." şeklindeki anlayış, aslında birbirini tamamlayan yaklaşımlardır. ATATÜRK'ün de bu yaklaşımları doğrulayacak bir söylem geliştirdiğini söylemek mümkündür. Bu çerçeveden bakıldığında ATATÜRK'ün Birinci Dünya Savaşı'nı son savaş olarak görmediği, hatta savaşın sonuçlarının yeni gerilimlere yol açabileceğini öngördüğü söylenebilir.

Bundan hareketle İkinci Dünya Savaşı'na giden sürecin ilk önemli basamağını Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan gerçekçi olmayan antlaşmalar teşkil ederken⁵ bu sürecin bir başka kilometre taşı da 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve bu krizin yarattığı siyasal, sosyal ve ekonomik sonuçlar olmuştur.⁶ Krizin etkilerinin sürdüğü dönem, bir başka deyişle

³ *Türkçe Sözlük*, II.; K-Z, s. 830.

⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*; II. Cilt, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 175-176.

⁵ Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan barış antlaşmaları için bk. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2009, s.188-191

⁶ 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ardından Türkiye ikinci defa çok partili yaşam denemesi yaşamış, Atatürk'ün isteğiyle, kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile hükümetin ekonomi politikalarının eleştirisini yapacak bir muhalefet partisi üretilmek istenmiştir. 1930 yılında

1930'lar ise Türkiye'nin bir yandan ekonomik kriz ve iç politik gelişmelere yoğunlaştığı, diğer yandan da dış politikayı ihmal etmeden tam bağımsızlığa ve eşitliğe dayanan dış politikayı devam ettirdiği dönemdir. 1930'lar Türkiye'sine dış politika anlamında damga vuran ilk gelişme Yunanistan ile Lozan Antlaşması sonrasında ortaya çıkan sorunların çözümlenmesi yönünde atılan adımlar olurken 1930'ların ilk yarısında başta Balkan ülkeleriyle olmak üzere pek çok ülke ile olan ilişkilerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Öte yandan Türkiye'nin olumlu dış politika hamleleri devam ederken 1933 yılı sonrasında ATATÜRK'ün öngörülerini doğrular nitelikte, dünyada da ilginç bir bloklaşma başlamıştır. 1922 yılında MUSSOLINI'nin İtalya'da iktidarı ele almasının ardından 1933 yılında Almanya'da HITLER'in başbakan olmasıyla dünya, ikinci büyük savaş için engellenemez bir sürece girmiştir. Bu dönemde devletler Birinci Dünya Savaşı'ndan memnun olanlar ve olmayan şeklinde gruplaşmaya başlamışlardır. Bir tarafta Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri olarak savaşın sonuçlarından görece olarak kazançlı çıkan İngiltere ve Fransa yer alırken diğer tarafta Almanya ve İtalya'nın başını çektiği devletler yer almıştır. Almanya, savaşın mağlubu olarak imzalamış olduğu Versailles Antlaşması'nın kurduğu düzeni⁷ yok etmek için revizyonist, bir başka deyişle saldırgan bir dış politika izlerken savaşın galibi olmasına karşın umduğu faydayı sağlayamayan ve ciddi ekonomik bunalımlarla karşılaşan İtalya da benzer bir şekilde saldırgan ve yayılmacı politikaya yönelmiştir.⁸

Almanya ve İtalya'yı ortak paydada birleştiren faşist rejim, ilk olarak 1920'lerde İtalya'da ortaya çıkmıştır. MUSSOLINI'nin faşist partisinin kuruluşu, İtalya'nın, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği değişim ile tarım (güney) bölgesi ve endüstri (modern/kuzey) bölgesi olarak ikiye ayrıldığı döneme denk gelmektedir.⁹ İtalya'da yaşanan bu yapısal değişim; ekonomik darboğaz, artan işsizlik oranı¹⁰ ve sosyal tedirginlik ile birleşerek iç dinamikleri etkilemiş, siyasi arenada farklı bir ideolojik hareketin yükselişe geçmesinde rol oynamıştır.¹¹

Menemen'de yaşanan Kubilay Olayı da yine ekonomik krizin sosyal alanda yarattığı bir etki olarak örneklendirilebilir. Ekonomik alanda ise devletçilik uygulamasına geçen Türkiye, krizin yarattığı olumsuz etkileri bu şekilde çözmeyi hedeflemiştir. Detaylı bilgi için bk. Temuçin Faik Ertan; *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, T.C. Kültür Bakanlığı Kitapları, Ankara, 1994, s. 10.

⁷ Versailles Antlaşması için bk. Mustafa Aydın; "Birinci Dünya Savaşı ve Versailles Düzenlemeleri", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Ed. Baskın Oran) İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 401.

⁸ Armaoğlu; 218-222.

⁹ J. Andrew Crozier; *The Causes of the Second World War*, Blackwell Publishers, 1997. s.76.

¹⁰ age.; s. 77.

¹¹ Birinci Savaş sonrasında, İtalya'daki yönetimin başarısızlığından ve sistemin ihmalinden yararlanan faşist hareket, 1921 yılındaki seçimlerde büyük bir sıçrama kaydederek İtalyan Parlamentosuna 35 parlamenter sokmayı başarmıştır.¹¹ Seçimlerin ardından, parlamentoya giren 35 milletvekili içerisinde yer alan Benito Mussolini, 24 Ekim 1922 tarihinde yaptığı bir konuşmasında: "...Ya Yönetim bize verilecek ya da bizi yöneten sefil politikacıları gırtlaklamak için Roma'ya yürüyerek yönetimi ele alacağız..." dedikten beş gün sonra, Kral tarafından

Öte yandan Adolf HITLER de 3 Şubat 1933'te, Versailles Antlaşması'nın yürürlükten kaldırılması, Nazi hareketinin milyonlara ulaştırılması ve doğuda elde edilecek toprakların Germanleştirilmesi konusundaki hedeflerini üst düzey Alman komutanlarına da kabul ettirmiştir. HITLER, çeşitli düzeydeki Alman komutanlarla yaptığı görüşmelerde, Marksizm'in tümüyle yok edilmesi, iç politikanın tamamen tersine döndürülmesi konularına değinmiş, demokrasinin ortadan kaldırılması gerektiğinden bahsederek totaliter devlet yönetimine vurgu yapmıştır.¹² HITLER aynı yıl başbakan olmuş ve planlarını uygulamaya koymaya başlamıştır.

Böylesi bir ortamda, İtalya ve Almanya'nın saldırgan ve yayılmacı politikaları, Balkanlarda yeni denge arayışlarını da hızlandırmıştır. Temelleri 1929 yılında atılan¹³ ve olası bir Alman ve İtalyan saldırısına karşı önlem almak isteyen Balkan devletleri, mevcut sınırlarını korumak için çalışmalarını ilerletmişlerdir. Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'dan oluşan dört Balkan devletinin hem Balkan sınırlarını korumak hem de yaklaşan savaşa karşı kendi aralarında bir güvenlik çemberi yaratmak düşüncesi sonucunda Balkan Antantı doğmuştur. 1934 yılında imzalanan Balkan Antantı, dört Balkanlı devletin iş birliği ve karşılıklı yardımlaşmayı taahhüt ettiği bir organizasyon olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴

Balkan Antantı'nın maddelerine bakıldığında Antant'ın Balkan sınırlarının imzacı dört devlet tarafından karşılıklı olarak güvenceye alınması, başka bir Balkanlı devletin olası saldırısı konusunda birbirlerine haber vermeksizin siyasal bir eylemde bulunulmaması ve katılma isteğinin imzacı devletler tarafından olumlu şekilde incelenmesi sonucu başka Balkanlı devletlerin de Antant'a dâhil olabileceği şeklinde üç maddeden oluştuğu görülmektedir. Bunlara ek olarak dokuz ek protokol ile Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüşdü ARAS'ın SSCB Dışişleri Komiseri'ne sunduğu demeç de Pakt'ın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu demeç Türkiye'nin SSCB'ye yönelecek hiçbir eylemde yer almayacağını altını çizirken Yunanistan'ın da çekincesi, Pakt'ın Yunan Meclisinde onaylanması sırasında Pakt'a eklenmiştir. Bu çekince ile Yunanistan, Pakt'ın yalnızca Balkanlı devletlerden gelecek bir saldırıya karşı imzalandığı ve büyük devletlerden birine karşı hiçbir durumda savaşmayacağını altını çizmiştir.¹⁵ Balkan Paktı'nın genel karakteristiğini ortaya koyan bu maddeler ile hem bir coğrafi

başbakan olarak atanmıştır. Hans-Adolf Jacobsen; *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, Çeviren: İbrahim Ulus, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s. 78.

¹² age.; s. 137.

¹³ 1929 yılında Atina'da düzenlenen Evrensel Barış Kongresi'nde Yunan Devlet Adamı ve Eski Başbakan M. Papanastasiou bir Balkan birliğinin kurulmasını teklif etmiş ve ilk Balkan Konferansı 1930 yılında Atina'da toplanmıştır. Mehmet Gönülöbol, Cem Sar vd.; *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s. 107.

¹⁴ Melek Fırat; "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Ed. Baskın Oran) İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 350.

¹⁵ İsmail Boysal; *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 462-466.

korunma çemberi oluşturulmuştur hem de bu organizasyon başka devletlere de örnek teşkil etmiştir. Polonya Sefiri'nin ifade ettiği bir Baltık Paktı kurulması fikri bunu somutlaştırmaktadır. Diğer yandan oluşturulacak bir Baltık Paktı karşısında İtalya ve Almanya'nın dize getirilebileceği düşüncesi Balkan Paktı'nın, uluslararası alanda ne derece ses getirdiğinin bir göstergesidir.¹⁶

Diğer yandan ATATÜRK de bu dönemde Birinci Dünya Savaşı'ndan olumsuz etkilenen bir ülkenin lideri olmasına karşın Almanya ve İtalya'ya değil, İngiltere ve Fransa'ya daha yakın bir politika izlemiştir. ATATÜRK 1935 yılında yapmış olduğu konuşmalarda Almanya ve İtalya'nın saldırgan ve yayılcı politikalarına dikkat çekmiş ve bir anlamda dünyayı uyarmıştır. ATATÜRK'ün Almanya ile ilgili görüşleri aynen şöyledir: "*Bence dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın mukadderatı Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı bulunacaktır. Fevkalade bir dinamizme malik olan bu 70 milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik millî ihtiraslarını kamçılayabilecek siyasi bir cereyana kendisini kaptırdı mı er geç Versay Muahedesi'nin tasfiyesine tevessül edecektir.*"¹⁷

Bu süreçte 1935 yılında ATATÜRK'ün yapmış olduğu şu uyarıcı açıklama son derece önemlidir: "*Harbin ciddiyetini dikkate almayan bazı samimiyetsiz önderler, taarruzun vasıtaları olmuşlardır. Kontrolleri altındaki milletlere, milliyetçiliği ve ananeyi yanlış bir şekilde göstererek ve kötüye kullanarak aldatmışlardır. Bu buhranlı saatlerde karışıklığa mâni olmak için kütlelerin kendileri karar vermeleri ve mesuliyet mevkisini yüksek karakterli ve yüksek moralli, vicdanlı insanların eline bırakmaları zamanı gelmiştir. Bu, gecikmeden yapılmalıdır.*"¹⁸

İtalya ile ilgili olarak yapmış olduğu uyarıcı tespit ise şöyledir: "*İtalya MUSSOLINI'nin idaresi altında şüphesiz büyük bir kalkınmaya ve inkişafa mazhar olmuştur. Eğer MUSSOLINI, müstakbel bir harpte İtalya'nın zahiri heybet ve azametini harp haricinde kalmak suretiyle layık veçhile istismar edebilirse sulh masasında başlıca rollerden birini oynayabilir. Fakat korkarım ki İtalya'nın bugünkü şefi, Sezar rolünü oynamak hevesinden kendisini kurtaramayarak ve İtalya'nın askerî bir kuvvet yaratmaktan henüz uzak olduğunu derhâl gösterecektir.*"¹⁹ ATATÜRK'ün İtalya ve Almanya ile ilgili öngörülerini ne yazık ki yaklaşık dört yıl kadar sonra 1939'da gerçeğe dönüşecektir.

Diğer yandan bu uyarıcı açıklaması ile yaklaşan tehlikeye dikkat çeken ATATÜRK, Türkiye'yi bu tehlikeden korumak için de önceki yıllarda yapılmış olan paktlara olan bağlılığını ifade etmeye devam etmiştir. Bunlardan öne çıkan ittifakların biri de Balkan Antantı'dır. 1937 yılına gelindiğinde ATATÜRK'ün Yunan Başbakan Metaksas'a söylediği şu sözler

¹⁶ BCA; 30.10.226.525.20

¹⁷ Cumhuriyet; 8 Kasım 1951 (Atatürk'ün 1932 yılında söylediği bir nutkundan).

¹⁸ Ayın Tarihi; Sayı: 19, 1935.

¹⁹ Cumhuriyet; 8 Kasım 1951.

Balkanlardaki bağlılığa verilen önemi anlatır niteliktedir: "*Balkan Müttefik devletlerinin sınırları tektir. Bu sınırlara göz dikenler güneşin yakıcı şuası ile karşılaşılır. Bundan kaçınılmasını tavsiye ederim. Sınırlarımızı savunan kuvvetler tektir ve ayrılmazdır.*"²⁰

ATATÜRK bu sözleriyle Balkan iş birliğine vurgu yapmakla kalmamış, aynı zamanda, yaklaşan savaşa karşı Türkiye ve Balkanlara yönecek bir tehdit ihtimaliyle ilgili de uyarıda bulunmuştur. ATATÜRK'ün Balkan sınırlarını ve bu sınırları savunacak güçleri "tek" olarak ifade etmesi, antantı imzalayan devletlerin de Türkiye ile aynı görüşe sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

ATATÜRK ölümünden çok kısa bir süre önce, dünyanın gidişatına dair yapmış olduğu açıklama da ona dair sonraki yıllarda doğrulanmış öngörüler dizgisinde yer almıştır. "*Pek yakında dünya vaziyeti, Mütareke senelerinden daha çok ciddi olacak ve karışacaktır. İkinci büyük bir harp karşısında kalacağız. Dünyaya hâkim olan milletleri idare edenlerin arasında yazık ki birinci derece devlet adamı çıkmıyor. Avrupa'da birkaç maceraperest Almanya ile İtalya'nın başında zorla bulunuyorlar. Karşı karşıya geldikleri zayıf devlet adamlarının aczinden cüret alıyorlar. Bunlar, bugün dünyayı kana boyamaktan çekinmeyeceklerdir. Eski dostumuz Rus Sovyet Hükûmeti, âcizlerle maceraperestlerin yanlış hareketlerinden istifade etmesini bilecektir. Bunun neticesinde dünyanın vaziyeti ve dengesi bütünüyle değişecektir. İşte, bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip en küçük bir hata yapmamız hâlinde, başımıza Mütareke senelerinden daha çok felâketler gelmesi mümkündür!"²¹ diyen ATATÜRK, hasta yatağında bile dünya gündeminden uzak kalmadığını göstermiştir.*

Diğer yandan ATATÜRK olası bir savaşta Amerika'nın tutumu konusunda da fikirlerini saklamamıştır. Amerika'nın hem dünyadaki konumu hem de belirleyiciliği konusuna değinen ATATÜRK'ün bu konudaki görüşleri, Gladys Baker'in aktardığı şu anıda da iyi belirginleşmiştir: "*Savaş çıktığı takdirde Amerika tarafsızlık siyasetini koruyabilecek mi? Olanak yok, dedi. Olanak yok. Eğer savaş çıkarsa Amerika'nın milletler topluluğunda işgal ettiği yüksek durumu herhâlde etkili olacaktır: Coğrafi durumları ne olursa olsun, milletler birbirlerine birçok bağla bağlıdır.*" ATATÜRK, dünyadaki milletleri, bir apartmanda oturanlar gibi görüyor. "*Birleşik Amerika Cumhuriyetleri bu apartmanın en lüks dairesinde oturmaktadır. Eğer apartman, oturanların bazıları tarafından ateşe verilirse diğerlerinin yangının etkisinden kurtulmasına olanak yoktur. Savaş için de aynı şey olabilir. Birleşik Amerika Cumhuriyetleri'nin bundan uzak kalması olanaksızdır.*" ATATÜRK şu sözleri ilave etti: "*Bundan başka, Amerika büyük ve kuvvetli ve dünyanın her yerinde ilişiği olan bir devlet olduğundan, kendisinin siyaset ve*

²⁰ Ioannis Metaksas; *To Prosopiko Tou Imerologeio: Oı Polemoi tou 1912-1913 O A' Pangosmios Polemos*, Cilt.4, Govosti, s. 275.

²¹ Hastalığı sırasında Dolmabahçe Sarayı'nda Ali Fuat Cebesoy'a söylediği sözler için bk. Ali Fuat Cebesoy; *Siyasi Hatıralar*, II. Cilt, İstanbul, 1960, s. 252-253.

ekonomi yönünden ikinci basamaktaki bir duruma düşmesine hiçbir zaman izin veremez.”²²

ATATÜRK, yalnızca olası bir savaşın çıkması hâlinde yaşanacaklar konusundaki öngörülerini belirtmekle kalmamıştır. Emre Kongar'ın aktardığına göre hem savaş öncesi durum hem de savaştan sonraki sürece dair de fikirlerini ifade etmiştir. Hatay konusunda Fransa'nın tutumu, İkinci Dünya Savaşı'nda Romanya'nın kaderi, MUSSOLINI'nin halkı tarafından linç edileceği, Kral Edward'ın Madam SIMPSON için tahtından ayrılacağı, doğru öngörüde bulunduğu olaylar arasındaki yerini almıştır.²³

İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Savaş Eksenli Türk Dış Politikası

ATATÜRK'ün İkinci Dünya Savaşı'na dair öngörülerini söz ve söylemlerle sınırlı kalmamış ve reel politikaya da dönüşmüştür. Bunun bir gereği olarak Türkiye, 1933 yılından sonra İngiltere ve Fransa'ya yakın olan ve Almanya ve İtalya'nın yayılmacılığına bir tedbir olarak gelişen ittifaklara ve güvenlik arayışlarına yönelmiştir. 1936 yılında imzalanmış olan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile 1937 yılında oluşturulan Sadabad Paketi bu önlemlerdendir.²⁴

İtalya'nın Habeşistan'a saldırması Türkiye'yi Doğulu devletler ile bir pakt imzalamaya sevk eden önemli olaylardandır. İlk aşamada 1935 yılında Cenevre'de üçlü bir antlaşma imzalayan Türkiye, İran ve Irak; 1937 yılında bu pakta Afganistan'ın da katılması ve imzalanan Sadabat Paketi ile Türkiye, doğuda da güvenliği sağlamıştır.²⁵ Pakt'ın birinci maddesi imzacı devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmasını kısıtlarken diğer maddeler de her türlü uluslararası uyuşmazlıkta tarafların birbiriyle dayanışma hâlinde olması gerektiğinin, karşılıklı saldırı eylemine başvurulamayacağını ve ortak sınırların dokunulmazlığının altını çizmektedir.²⁶

ATATÜRK'ün önem verdiği konulardan biri de Boğazların statüsüydü. Tefik Rüştü ARAS'ın Boğazlar konusunda söz açtığına ATATÜRK: “Benim görüşüme göre de Avrupa durumu böyle bir teşebbüs için elverişlidir.” demiş²⁷ ve Boğazların Lozan'da kabul edilen statüsünü değiştirmek için adımlar atılmıştır. Yapılan görüşmeler sonunda 20 Temmuz 1936 tarihinde Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. ATATÜRK'ün mimarlığını yaptığı bu girişimin başarıyla sonuçlanması üzerine Cumhuriyet gazetesinin attığı manşet oldukça anlamlıdır: “ATATÜRK Çanakkale'yi bir kez daha kurtardı...”²⁸

²² Kemal Arıburnu; *Atatürk'ten Anılar*, İstanbul, 1998, s. 331. *Dünyanın Gözünde Atatürk*; Derleyen: Ahmet Köklügiller, İstanbul, 2008, s. 247-248.

²³ Emre Kongar; *Atatürk*, 3. Basım, İstanbul, 1998, s.141-142.

²⁴ Armaoğlu; s. 426-432.

²⁵ Mehmet Gönübol, Cem Sar; *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1990, s. 104-105.

²⁶ Soysal; s. 593.

²⁷ Gönübol-Sar; *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, s. 121.

²⁸ *Cumhuriyet*; 20 Temmuz 1936.

ATATÜRK'ün yine bizzat ilgilendiği ve önem verdiği girişimlerden bir tanesi de Nyon Konferansı idi. İtalya'nın, 1937 yılında yayılma alanında olan Akdeniz'deki iki Sovyet gemisini batırması, İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz'de istikrarı sağlamak için 14 Eylül 1937'de Nyon Konferansı'nı toplamasına neden olmuştur.²⁹ ATATÜRK, konferans esnasında Türkiye'yi temsil eden Hariciye Vekili Tefik Rüştü ARAS ile doğrudan temas kurarak temel politikayı saptamıştır. Konferans sonunda imzalanan antlaşmaya göre Akdeniz'de ticaret gemilerine saldıran denizaltıların imzacı devletlerin askerî operasyonları sonucunda batırılmasına karar verilmiştir. ATATÜRK'ün Nyon Antlaşmasına ayrı bir önem verdiği söylenebilir. Zira bu dönemde İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşmanın ve bunun için de Nyon Antlaşması'nın çok önemli olduğunu düşünen ATATÜRK, bu konferans ve antlaşma için doğrudan etkili olmuş hatta bu müdahalesinden dolayı Başvekil İsmet İNÖNÜ ile anlaşmazlık bile yaşamıştır.³⁰

Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi, Mustafa Kemal'in İtalya konusundaki öngörülerini haklı çıkarmıştır. Tefik Rüştü ARAS'ın aktardığına göre ATATÜRK, düşüncelerini: “Faşist İtalya Yugoslavya'ya, Yunanistan'a ve Türkiye'ye doğrudan doğruya saldırmaz. Önce Arnavutluk'a çıkar. Ancak ondan sonra gözüne kestirebildiği tarafa saldırır.” şeklinde ifade etmiştir.³¹ ATATÜRK'ün bu tespiti üzerinde durmakta fayda vardır. İtalya'nın Arnavutluk'a saldırması konusunda haklı çıkan ATATÜRK İtalya'nın doğrudan Yunanistan'a saldırmayacağı konusunda da haklı çıkmıştır. İtalya'nın, her ne kadar daha öncesinde Yunanistan'a tecavüzkâr girişimlerde bulunmuşsa da, 1940 yılında işgale kalkışması³² uzun uzadıya planlanmış bir girişim değildir. İtalya'nın müttefiki olan Almanya'nın onayını almadan gerçekleştirdiği bu işgal girişiminin olumsuz sonuçlanması ise ATATÜRK'ün sözlerini desteklemektedir. ATATÜRK'ün bu tespiti: “İtalya'nın gücü Yunanistan'a saldırmaya yetmez.” şeklinde yorumlanırsa ortaya çıkan sonucun bu tespiti doğruladığı yorumu yapılabilir. Diğer yandan İtalya, Yunanistan'a saldırmıştır ancak bu saldırı 1941 yılında Yunanistan tarafından durdurulmuştur. Dolayısıyla İtalya'nın bu işgal girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, öncesine doğru ters bir okuma yapıldığında ATATÜRK'ün bu sözlerindeki doğruluk payının, onun; içinde yaşadığı dönemi, bu dönemin uluslararası konjonktürünü ve Türkiye'nin komşularını başarılı bir şekilde tahlil etmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Ayrıca ATATÜRK döneminde İngiltere ve Fransa ile bir ittifak oluşturulmasına dönük adımlar, onun ölümünden sonra sonuçlanmış ve

²⁹ Vladimir Potyemkin; *Uluslararası İlişkiler Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi*, May Yayınları, İstanbul, 1980, s. 322-323.

³⁰ Cemil Koçak; *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 53-54.

³¹ Tefik Rüştü Aras; *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 195-196.

³² Çağla D. Tağmat; “Yunanistan'da Büyük Açlık ve Ege'de Yardım Köprüsü (1941-1942)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 46, Güz 2010, 460-461.

19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da yapılan Karşılıklı Yardım Antlaşması'nın imzalanmasına kadar uzanmıştır.³³ Bu üçlü antlaşma, ATATÜRK'ün ölümünden yaklaşık 11 ay sonra imzalanmasına karşın antlaşmanın oluşum süreci ATATÜRK dönemine dayanmaktaydı ve daha da önemlisi yine ATATÜRK'ün öngördüğü dış politik gelişmelerin bir uzantısı, bir parçası idi. Çünkü 1930'lardan sonra, özellikle Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olmasını izleyen yıllarda İngiltere ve Fransa, ATATÜRK'ün çizdiği Türk dış politikasıyla ilgili tabloda çok görünür bir şekilde yerlerini almışlardı.

ATATÜRK döneminde Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yakın bir politika izlerken ilişkilerin tek yönlü olduğu ve bu devletlerin uydusu olma niteliğinde yürütüldüğü söylenemez. Türkiye, İtalya ve Almanya'ya karşı bazı ittifaklarda yer almasına karşın bu devletlerle olan diplomatik ilişkisini kesmemiş ve gerektiğinde bir denge politikasına yönelmiştir. Ayrıca Millî Mücadele Dönemi'nde başlayan Türk-Sovyet dostluğu da karşılıklı menfaatler doğrultusunda sürdürülmüştür. Bu arada ATATÜRK'ün dış politikada temel hareket noktalarından biri olan "*Yurtta barış, dünyada barış.*" ilkesi, hiçbir zaman bir pasiflik, geri adım atma ve çekingenlik olarak algılanmamıştır. Çünkü gerektiğinde, millî menfaatler tehlikeye düştüğünde silaha başvurulabileceği en yakın dost görünen ülkeye bile hatırlatılmıştır. ATATÜRK'ün son günlerinde çözüme kavuşturulan Hatay sorunu bunun en belirgin örneğini teşkil etmiştir.

Diğer yandan Hatay sorununun çözümü konusunda uluslararası konjonktürün belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle sorunun çözüme ulaştırıldığı dönem düşünüldüğünde, bloklaşmanın son şeklini almış olduğu ve Fransa'nın dikkatini Mihver devletlerine yönelttiği görülmektedir. Dolayısıyla Fransa, Hatay konusunda ısrarcı olmamış ve Türkiye bu ortamı Hatay konusunda iyi değerlendirerek durumu lehine çevirmiştir.

ATATÜRK'e Göre Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı Politikası

İkinci Dünya Savaşı öncesi gelişmelere dayalı olarak bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu ortaya koyan ATATÜRK, olası bir savaş durumunda tarafsız kalmak gerektiğini de önemle savunmuştur. ATATÜRK bu düşüncesini şu sözlerle ifade etmiş: "*Büyük devletler arasındaki mücadele, gerginlik, düşmanlık o hâldedir ki bunların arasında bulunarak bir badireye karışmak ihtimali vardır. Bu ihtimale karşı ise azami derecede dikkatli, tedbirli ve soğukkanlı bulunarak postu kurtarmaya çalışmak vaziyetindeyiz.*"³⁴ ve ihtiyatlı sözlerini şu değerlendirmeye desteklemiştir: "*Çok zaman geçmeden Avrupa'da bir fırtına kopacak, bu müthiş kasırga dünyanın her tarafına yayılacak ve insanlık umumi bir harp felaketinin bütün kötülükleri ile bir kere daha karşılaşacak! Bu kanlı, tehlikeli durumda tarafsız kalmak, harbe katılmamak ve gemisini bu fırtına ortasında hiçbir mâniaya çarptırmadan*

³³ İsmail Soysal; "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", *Bellekten*, Sayı. 182, Yıl. 1982, Cilt 46, ss. 367-414.

³⁴ 1937'de söylediği bu söz için bk. Cevat Abbas Gürer; "Atatürk ve Dünya", *Yeni Sabah*, 10.11.1941.

yöneterek harp dışında ve barış içinde yaşamaya çabalamak, bizim için hayati önem taşımaktadır."³⁵

Türkiye'nin olası bir savaşta, çatışmanın dışında kalması gerektiğini öneren ATATÜRK, gelebilecek bir saldırı karşısında da önlemler almayı ihmal etmemiştir. 1930'lu yıllar Türkiye'de denk ama kısıtlı bütçe imkânlarının bulunduğu bir dönemdir. İktisadi olarak planlamaya geçilen günlerde, Türkiye bir yandan 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin etkilerini aşmaya çalışırken³⁶ diğer yandan da başta askerlik olmak üzere diğer alanlarda dünyadaki gelişmelere ayak uydurmaya çalışmıştır. Özellikle savunma olanakları konusunda halkın yardımına başvurulmuş, icat edilen özel gün ve haftalar, toplanan bağışlar, düzenlenen kermes, şenlik ve benzeri toplumsal etkinliklerle askerî anlamdaki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.³⁷ Bu dönemdeki silahlanma politikası, bir başka ülkenin topraklarını ele geçirme ve bir başka ulusu tehdit etme çerçevesinde gerçekleşmemiştir. Bu dönemdeki silahlanma, savunma politikasının tipik bir sonucu olarak kendisini göstermiştir. ATATÜRK Dönemi Türkiye'si önderinin belirlediği dış politik hedefler doğrultusunda bölgesel ve küresel her türlü uluslararası çatışmaya karşı çıkmakla birlikte, olası çatışmalara karşı da önlemler almayı ihmal etmemiştir.

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün savaşa hazırlıklı olmakla ilgili 1937 yılına ait şu sözleri konuyu açıklayacak niteliktedir: "*Silahlanma ve donatım programımızın uygulanması, başarıyla ilerliyor. Bunları memleketimizde yapmak emelimiz gerçekleşme yolundadır. Harp sanayisi kuruluşlarımızı daha ziyade geliştirme ve genişletme için alınan tedbirlere devam edilmeli ve endüstrileşme çalışmamızda da ordu ihtiyacı ayrıca göz önünde tutulmalıdır. Bu yıl içinde denizaltı gemilerini memleketimizde yapmaya başladık. Hava Kuvvetlerimiz için yapılmış olan üç yıllık program büyük milletimizin yakın ve bilinçli alakasıyla şimdiden başarılmış sayılabilir. Bundan sonrası için bütün uçaklarımızın ve motorlarının memleketimizde yapılması ve harp hava sanayimizin de bu esasa göre geliştirilmesi gerekir. Hava Kuvvetlerinin aldığı ehemmiyeti göz önünde tutarak bu çalışmayı planlaştırmak ve bu konuyu layık olduğu ehemmiyetle milletin gözünde canlı tutmak lazımdır.*"³⁸

Tevfik Rüştü ARAS'ın daha sonraki süreçte aktardığına göre Türkiye'nin savaş dışında kalmasında ATATÜRK'ün rolü oldukça önemlidir. Öyle ki ARAS, İsmet İNÖNÜ'nün cumhurbaşkanı olduğu dönemde ATATÜRK'ün savaşa karışmamak yönündeki görüşlerini takip ettiğini ve dış politikanın da bu çerçevede belirlenmiş olduğunu aktarmaktadır.³⁹

³⁵ 1938 yılında Nihat Reşat Belger'in aktardığı bu ifadeler için bk. *Ulus*; 10.11.1961.

³⁶ Türkiye'nin bunalıma karşı aldığı önlemler hakkında bk. Alev Gözcü; *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye*, Libra Yayınları, İstanbul, 2013, s. 364-399.

³⁷ Cumhuriyet Dönemi'nde bayram ve özel gün kutlamaları için bk. Demo Ahmet Aslan; *Cumhuriyet'in Töreysel Meşruiyeti: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Millî Bayramlar (1923-1938)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2011.

³⁸ 1937 yılına ait bu söz için bk. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*; I. Cilt, s. 421.

³⁹ Tevfik Rüştü Aras; *Görüşlerim*, Yörük Matbaası, İstanbul, 1968, s. 153.

ATATÜRK'ün İkinci Dünya Savaşı'nın Sonuçlarına Dair Görüşleri

ATATÜRK'ün İkinci Dünya Savaşı'na dair erken tespitleri savaşın çıkış nedenleriyle sınırlı kalmamıştır. Savaşın sonunda ortaya çıkacak dünya düzeniyle de ilgili olarak ATATÜRK'ün açıklamalarına rastlamak da mümkündür.

1932 yılında Türkiye'yi ziyaret eden ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur DOUGLAS, İstanbul'da ATATÜRK ile görüşme fırsatı bulmuştur. ATATÜRK'ün Dolmabahçe Sarayı'nda kabul ettiği Amerika Genelkurmay Başkanı hem Türkiye hem de dünya siyaseti ile ilgili ATATÜRK ile mülakatta bulunmuştur. 1951 yılının Ağustos ayında "Causasus" adlı bir dergide yayımlanan imzasız bir yazıda bu mülakattan bahsedilmiş ve ATATÜRK'ün Mac Arthur'a dünya siyasi durumu ile ilgili yaptığı açıklamalara yer verilmiştir. Aktarılan göre ATATÜRK, Almanya'nın tüm Avrupa'yı işgal edebilecek bir ordu oluşturabileceğini, İngiltere'nin artık savunma hevesini yitirmiş olan Fransa'ya güvenemeyeceğini belirtmiştir.⁴⁰

ATATÜRK'ün: "Avrupa devlet adamları, başlıca anlaşmazlık konusu olan mühim siyasi meseleleri, her türlü millî egoizmlerden uzak ve yalnız umumun yararına olarak son bir gayret ve tam bir iyi niyetle ele almazlarsa korkarım ki felaketin önü alınamayacaktır. Zira Avrupa meselesi İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki anlaşmazlıklar meselesi olmaktan artık çıkmıştır. Bugün Avrupa'nın doğusunda, bütün medeniyeti ve hatta bütün insanlığı tehdit eden yeni bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddi ve manevi imkânlarını, topyekûn bir şekilde, dünya ihtilali gayesi uğruna seferber eden bu korkunç kuvvet, üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz malum olmayan yepyeni siyasi metotlar uygulamakta ve rakiplerinin en küçük hatalarından bile mükemmel istifade etmesini bilmektedir. Avrupa'da vuku bulacak bir harbin başlıca galibi ne İngiltere ne Fransa ne de Almanya'dır; sadece Bolşevizmdir. Rusya'nın yakın komşusu ve bu memleketle en çok harp etmiş bir millet olarak biz Türkler, orada cereyan eden hadiseleri yakından takip ediyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığıyla görüyoruz. Uyanan Doğu milletlerinin zihniyetlerini mükemmelen istismar eden, onların millî ihtiraslarını okşayan ve kinleri tahrik etmesini bilen Bolşevikler, yalnız Avrupa'yı değil, Asya'yı da tehdit eden başlıca kuvvet hâlini almışlardır."⁴¹ şeklindeki öngörülerinin ne denli gerçeğe dönüştüğü ise süreci yaşayanlar tarafından görülmüştür.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışı, gelişimi ve sonuçlarına bakıldığında, bu savaşın sadece nedenlerinin ortaya çıktığı süreçte yaşamış olan ATATÜRK'ün savaşla ilgili öngörülerinin doğrulandığı görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin yükselişi, İngiltere ve Fransa'nın galipler arasında yer

⁴⁰ Andrew Mango; *Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 598.

⁴¹ 1932 yılında ifade ettiği bu sözlerle ilgili olarak bk. *Cumhuriyet*; 8.11.1951.

almalarına karşın gerçek kazananlar kulübüne girememeleri, İtalya'nın ise kazanan olmasına rağmen gerçekte kaybedenler kulübü içerisinde yer alması ve Almanya ile birlikte dünyadaki güç dengelerinin dışına itilmesi ve Avrupalı pek çok ulusun yaşadığı trajedinin ATATÜRK'ün görüşlerini doğrulayan diğer gelişmeler olduğu söylenebilir.

Bugün savaşın çıkış nedenleri, Türkiye'nin izlemiş olduğu politika ve savaş sonrası düzenle ilgili olarak hemen herkesin kesinleşmiş epeyce yargısı ve çıkarımı bulunmaktadır. Ama bunların hepsi yaşanmış ve bitmiş olan bir süreçle ilgili olup akademik araştırma ve incelemelere dayanmaktadır. Bir başka deyişle savaşı yaşayan ve savaşın sonuçlarına bizzat şahit olan bir neslin olayla ilgili görüşleridir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, ATATÜRK'ün İkinci Dünya Savaşı'na dair öngörülerini başka bir anlam kazanmaktadır. Çünkü bu öngörüler; savaşı yaşamamış, savaşın sonuçlarını görememiş ve savaş sonrasında Türkiye'nin pratiklerinde somut olarak yer almamış bir insana aittir.

İki Savaş Arası Dönem'de, ATATÜRK'ün belirleyici olduğu Türk dış politikası bir cümle ile özetlenecek olursa bu dönemde Türkiye; İngiltere ve Fransa olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmış; Sovyet Rusya ile olan iyi ilişkileri korumaya özen göstermiş, Almanya ve İtalya'nın da düşmanlığını çekmemeye dikkat etmiştir.

Günümüzde savaşın sonuçlarına bakarak Türkiye savaşa girmeliydi ya da şöyle etkin olmalıydı, şu devlete yakın olmalıydı gibi yaklaşımların hemen hepsi savaşın sonuçlarına bakılarak, bu sonuçların getirdiği yeni dünya düzeni göz önüne alınarak yapılan yorumlardır. Hatta tarih metodolojisi açısından sıkıntı yaratabilecek varsayımlardır. Doğal olarak da skor tarihçiliği diyebileceğimiz bu yaklaşım akademik anlamda sorgulanmaya muhtaçtır.

ATATÜRK'ün dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmelere bakarak, öngörü olarak ortaya koyduğu söylemler ve eylem önerileri, 1939-1945 yılları arasında İsmet İNÖNÜ tarafından hayata geçirilmiş ve Türkiye'nin genel çıkarlarına uygun bir politika izlenmiştir.

Kaynaklar

Sürelî Yayın ve Belgeler

Ayın Tarihi.

Cumhuriyet.

T.C. Devlet Arşivleri Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,
30.10.226.525.20.

Ulus.

Yeni Sabah.

Araştırma Eserleri

ARAS, Tefik Rüştü; *Görüşlerim*, Yörük Matbaası, İstanbul, 1968.

_____ ; *ATATÜRK'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

ARIBURNU, Kemal; *ATATÜRK'ten Anılar*, İstanbul, 1998, s. 331.

ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2009.

ASLAN, Demo Ahmet; *Cumhuriyet'in Töremsel Meşruiyeti: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Millî Bayramlar (1923-1938)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2011.

ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I-III, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

ATATÜRK'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri; Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

AYDIN, Mustafa; "Birinci Dünya Savaşı ve Versailles Düzenlemeleri", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Ed. Baskın ORAN) İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

CEBESOY, Ali Fuat; *Siyasi Hatıralar*, II. Cilt, İstanbul, 1960.

CROZIER, Andrew J.; *The Causes of the Second World War*, Blackwell Publishers, 1997.

FIRAT, Melek; "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Ed. Baskın ORAN) İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

GÖNLÜBOL, Mehmet - SAR, Cem; *ATATÜRK ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1990.

_____ ; vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974 .

GÖZCÜ, Alev; *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye*, Libra Yayınları, İstanbul, 2013.

JACOBSEN, Hans-Adolf; *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, Çeviren: İbrahim ULUS, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.

KOÇAK, Cemil; *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

KONGAR, Emre; *ATATÜRK*, 3. Basım, İstanbul, 1998.

KÖKLÜGİLLER, Ahmet (Derleyen); *Dünyanın Gözünde ATATÜRK*, İstanbul, 2008

MANGO, Andrew; *ATATÜRK, Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015.

METAKSAS, Ioannis; *To Prosopiko Tou İmerologeio: Oi Polemoi tou 1912-1913*, O A' Pangosmios Polemos, Cilt.4, Govosti.

POTYEMKİN, Vladimir; *Uluslararası İlişkiler Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi*, May Yayınları, İstanbul, 1980.

SOYSAL, İsmail; *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

_____ ; "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", *Belleter*, Sayı. 182, Yıl. 1982, Cilt 46.

TAĞMAT, Çağla D.; "Yunanistan'da Büyük Açlık ve Ege'de Yardım Köprüsü (1941-1942)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ATATÜRK Yolu Dergisi*, S 46, Güz 2010.

Türkçe Sözlük II. K-Z; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, İstanbul, 1992.